

BİYOGRAFİK AÇIDAN İSMAİL SAFA'NIN ŞİİRLERİ**The Poetry of İsmail Safa from The Biographic Point of View****Dr. Ertan ENGİN*****ÖZ**

Edebî eserin konusu ve teması ile sanatçının hayatı arasında benzerlik ve paralellikleri tespit etmek, eserde sanatçının hayatından izler aramak, uzun geçmişi olan bir inceleme yöntemidir. İsmail Safa; şiirlerinde hayatından çok sayıda izler barındıran, hayatındaki dönüm noktalarını sıkça şiirine taşıyan ve yaşadıkları, eserini doğrudan etkileyen bir şairdir. Bu yazıda İsmail Safa'nın, hayatına ilişkin kesitleri aktaran, kendisi için bazı önemli izleklerin ifade edildiği şiirleri değerlendirilmiştir. Safa'nın hayatıyla şiirleri arasındaki ortak noktalar; "Eğitim", "Aile Hayatı" ve "Çocukluk ve İlk Gençlik Anıları" başlıkları altında incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Biyografik Okuma, Şiir, İsmail Safa, Çocukluk ve İlk Gençlik Anıları, Eğitim Hayatı, Aile Hayatı

ABSTRACT

Identifying the similar features between the life of the author and the subject and the theme of the literary work, following the traces from his life in the work is a long-term method for examining. İsmail SAFA is a poet whose poems have greatly many tracks from his life, a poet who conveys the milestones in his life constantly into his poems and a poet whose life experiences directly affect his works. In this article; the poems which reflect all relevant factors of his life and some basic observations important to him have been evaluated. The common points between the life of Safa and his poetry have been examined under the headings; "education", "family life", "childhood and preteen memoirs"

Key words: Biographical reading, Poetry, İsmail Safa, Childhood and preteen memoirs, Education Life, Family life.

Giriş

Edebî eserde anlatılan olayların, işlenen karakterlerin hayatla, yazarın hayatıyla bağlantısı olup olmadığı, böyle bir bağlantı varsa bunun hangi düzeyde olduğu hemen her dönem tartışma konusu olmuştur. Sanatçıya, 'Romanınızdaki anlatıcı siz misiniz?' sorusunu magazin bir dürtüyle soran kişi de metnin yapısını/metindeki karakter ve olayları yazarın biyografisine paralel şekilde ince eleyip sık dokuyan bir araştırmacı da bu tartışmada yer alır. Aradaki fark, yukarıdaki soruyu soranın edebiyatı; duyguları dışa vurma, iç dökme ameliyesinden ibaret

* Konya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uengin@gmail.com

olarak gören bir amatör okuyucu oluşudur. Esasen son tahlilde bütün edebiyatın otobiyografik nitelik taşıdığını, bir antolojide dahi hangi şaire kaç sayfa yer verildiğinden ve söz konusu şairin hangi şiirlerinin alındığından yola çıkarak, derleyen hakkında söz söylemenin mümkün olacağını belirtmek yanlış olmaz. Bu gibi gerçeklerin temelini teşkil ettiği biyografik okuma yöntemi; sanatçının hayatı ve düşünceleri ile eseri arasında bağlantı kurma ve böylece eseri daha iyi anlamaya çalışmanın yollarından biridir. Bu tip bir incelemede; “Metin, sanatçının hayatını nasıl aksettiriyor?” sorusu sorulabileceği gibi, “Bu metin, sanatçının hayatındaki kimi meselelerin genişletilmiş bir hâli, bir uzantısı mıdır?” şeklindeki bir soruya da cevap aranabilir. Biyografik yaklaşımda ilk kaçınılması gereken sorun; metnin içeriğini yazarın hayatına yahut metindeki bir karakteri yazara eş tutmaktır. İkinci husus; yeterince güvenilir olmayan kaynaklardan uzak durmak ve birkaç kaynaktan birden desteklenmeyen ihtilâflı, spekülâtif yorumlara yer vermemektir. Bunun için de eser ile yazarın özdeş olmadığını, eserin aynı zamanda muhayyeli bir tarafının bulunduğunu unutmamak gerekir.¹ Geçmiş, Samuel Johnson’ın *Şairlerin Yaşamları* (1779-81) adlı eserine kadar götürülen biyografik yaklaşım yöntemi, edebî eserin “sadece” değil ama “başlıca” özellik olarak yazarını ve dönemini yansıttığını kabul eder.

Bir yazarın/şairin eserindeki konuyu seçişi üzerinde, yaşadığı bir olayın etkisinin olup olmadığı, bu edebiyatçının hayat görüşünün ne olduğu, kendi döneminde hangi düşüncenin tipik olduğu ve söz konusu edebiyatçının bu düşüncenin yanında mı yoksa karşısında mı olduğu gibi hususlar biyografik yaklaşımın ilgi alanına girer.

Eseri sanatçının biyografisinin tamamen dışında tutmak yahut eseri, biyografinin edebileştirilmiş hâli olarak okumak bu noktada birer aşırılık gibi görünmektedir.² Zira “özel hayat ile eser arasındaki ilişki, sadece bir sebep ve netice ilişkisi değildir” ve “eserin yalnız hayatın kopyası olduğu şeklindeki”³ yorum da sağlıklı olamaz. Ancak “biyografinin yorum açısından değerli olduğu şüphe götürmez.”⁴ Ahmet Haşim’in “Başım” gibi bir şiiri veya onun, şiirlerinde neden gündüzü/güneşli manzaraları değil de daha çok akşam ve geceyi kullandığı biyografisine başvurulmadan anlaşılabilir. Tezer Özlü’nün, eserlerinde rastlanan otoriteye ve normlara başkaldırısı; “evinde askeri bir düzen” isteyen babasıyla, yazarın gençliğini yaşadığı dönemle -60’lı yıllar- ve bir ara kaldığı psikiyatri kli-

¹ <http://www.cla.purdue.edu/blackmon/engl360k/critical.html>

² www.dur.ac.uk/resouces/mlac/jeffersonstext.pdf

³ Rene Wellek - Austin Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri* (çev.: A.Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bak., Ankara 1983, s.96, 98

⁴ Rene Wellek - Austin Warren, *age*, s.100

niğinde uygulanan ilkel tedavi yöntemleriyle ilgili olsa gerektir.⁵ Amerikan edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak görülen *Yolda*'dayı J.Kerouac'ın biyografisiyle birlikte okumak bir bakıma şarttır. Çünkü Kerouac bu romanda W.Burroughs gibi bazı edebiyatçı arkadaşlarını başka isimler altında roman karakteri olarak işlemiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu gibi örneklerden biri de İsmail Safa'dır. Kendi oğullarından birinin deyişiyle, "İsmail Safa kadar, şiirleri otobiyografik izler taşıyan bir başka şair bulmak zordur."⁶

İsmail Safa da ilim aşkı ve çalışkanlığıyla temâyüz eden babası Behçet Efendi gibidir. Bu iki niteliği kendi hayatının felsefesi hâline getiren şair, genç nesillere aşlamak için bunları şiirlerinde sıkça işler. İlim aşkı ve çalışkanlık İsmail Safa için, insanı hayatta başarı ve mutluluğa götüren, insana insanlığını hissettiren yollardır. Fiilî öğretmenliği bıraktıktan sonra bahsi geçen bu hususları işleyen şiirleriyle aslında bir bakıma öğretmenliğe de devam etmiş sayılır. İsmail Safa'nın şiirlerini, kendi hayatıyla paralel okuma denemesi "Çocukluk ve İlk Gençlik Anıları", "Eğitim Hayatı" ve "Aile Hayatı" başlıkları altında yapılabilir.⁷

I. Çocukluk ve İlk Gençlik Anıları

Babası Hicaz Vilayeti Mektupçusu olan İsmail Safa Mekke'de doğmuştur. 13 yaşına kadar bu şehirde yaşayan İsmail Safa'nın "Mekke'de geçirdiği çocukluk yılları (...) hafızasında derin izler bırakır."⁸ "Hatıra-i Mukaddese" şiirinde çocukluğuna ilişkin bu "derin izler"i görmek mümkündür. Şairin, çocukluk yıllarını düşüncüsü, o günleri hatırlayışı ile başlayan bu şiir, aynı zamanda İsmail Safa'nın doğum yeri olan Mekke'den izler, bu şehirden manzara ve izlenimler taşır:

⁵ Tezer Özlü, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*, Derinlik Yayınları, İstanbul 1980, s.5

⁶ Peyami Safa, "Babam İsmail Safa" *Türk Düşüncesi*, S.5, Nisan 1954, s.345

⁷ İsmail Safa hakkında bizim de faydalandığımız biyografik bilgiler için bk.: Alaattin Karaca, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmail Safa'nın Edebiyatımızdaki Yeri*, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987; Alaattin Karaca, *İsmail Safa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990; Alaattin Karaca, "İsmail Safa'nın Sivas'a Sürülmesi ve Bunun Ortaya Çıkardığı Bazı Gerçekler" *İlim ve Sanat*, S.21 Eylül-Ekim 1988, s.60-63; Ali Sultan Günay, *İsmail Safa Hayatı-Şahsiyeti ve Edebî Eserleri*, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990; F.Abdullah Tansel, "İsmail Safa" maddesi *Türk Ansiklopedisi*, C.20, MEB Yayınları, 1972, s.310-313; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "İsmail Safa" *Son Asır Türk Şairleri*, c.3, MEB Yayınları, 1969, s.1552-1554; İsmail Hikmet Ertaylan, *İsmail Sefa*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933; Adnan Akgün, "İsmail Safa Bey", *Yedi İklim*, S. 38, Mayıs 1993, s.50; Ali Kâmi Akyüz, "Merhum İsmail Safa Bey'in Terceme-i Hali", İsmail Safa'nın *Hissiyat*'ının içinde, Osmanlı Matbaası, İstanbul 1328/1892; Murat Yüksel, *Trabzonlu Şair İsmail Safa*, Türk Ocağı Yayınları, Trabzon 1989; *Türk Düşüncesi*, "İsmail Safa Özel Sayısı", Nisan 1954.

⁸ Alaattin Karaca, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmail Safa'nın Edebiyatımızdaki Yeri*, s.16.

Ah ey mehd-i akdesim Kâ'be!
 Ey güzergâh-ı ömr-i tıflânem
 Yâdı ey lerze-bahş olan kalbe
 Mekke ey dilde mürtesim lânem

Develerle kavâfil-i hüccâc
 Bedevilerle haymeler, çöller
 Ki serâpâ serâptır göller
 Ki bütün âb-ı rahmete muhtâc

Mekke hac vakti ayn-i mahşerdir
 Her tarafta sefidî-i ihrâm
 Eylemişler kefenleriyle kıyâm
 Hepsi gufrân ile mübeşşerdir.
 (...)

Sekiz on yaşlarında bir masum
 Titretirdi beni o manzaralar. (*Hissiyât* s.13, 15)

Mekke'de hafızasına kazınan bu etkileyici görüntüler, uhrevî ortam, şiirin tamamına hâkimdir. Şair; "Hülyama gelir hayâl-i Mekke. Rüyâma girer misâl-i Mekke" dizesinin yer aldığı *Huz Mâ Safâ*'daki "Ah Mekke" adlı şiirinde de Mekke'ye olan hasretini doğum yeri olması bakımından değil fakat Müslümanca bir duyarlık içinden ifade eder.⁹ Yine *Huz Mâ Safâ*'daki "Yâd Ederim" adlı mensur şiirde, çocukluğundan hatırladığı Mekke manzaraları yer alır.¹⁰

"Hutûr-ı Dûrâdûr" şiiri, atlara/yarışa çok meraklı, aynı zamanda yaramaz bir çocuk olan İsmail Safa'nın Mekke'de on-on beş yaşlarındayken attan düşmesi sonucunda sol avucunda oluşan ve ömür boyu taşıdığı yaranın öyküsüdür. Bindiği at kontrolden çıkınca çocuk Safa atını durdurmak için bir ağaca sürer. At durmaz ama kendisi bir ağaç dalına çarparak düşer bel kemiğini incitir, sol avucu da yaralanır.¹¹

Önce annesini daha sonra 13 yaşındayken babasını kaybeden "İ. Safa, kardeşleri Vefa ve Ali Kâmi ile 1880 yılında Darüşşafaka'ya kaydolur."¹² "Darüşşafaka" başlıklı şiiri bir bakıma şairin bu ilk gençlik yıllarındaki acılarını, aile orta-

⁹ İsmail Safa, *Huz Ma Safâ*, Âlem Matbaası, İstanbul 1308/1892, s.92.

¹⁰ İsmail Safa, age, s. 84-87.

¹¹ İsmail Safa, *Hissiyât*, Osmanlı Matbaası, İstanbul 1328/1912, s.54.

¹² Alaattin Karaca, age, s.18.

mından yoksunluğun getirdiği sıcak bir yuvaya hasret kalmanın ızdırabını az da olsa giderebilmiş olan Darüşşafaka'ya saygı duruşu niteliğindedir. Her bendin sonunda tekrar edilen “Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binânın” dizesi şairin yaşadığı minnet duygusunu gösterir. Kendisi gibi birçok fakir, kimsesiz çocuk bu okulun ışığından istifade etmiştir. Şair, belki de heder olacak gençliğini kurtarmasına yardımcı olan bu okula -deyiş yerindeyse- duacıdır:

Muammer olasın dem-be-dem ey dâr-ı emânım
Sâyende saadetle mürûr etdi zamânım (Mensiyât, s. 107)

“Üç öksüz..O mekteb bize mâder peder oldu” diyen şair okul yıllarına büyük bir özlem duymakta ve o yılların değerini şimdi daha iyi anlamaktadır:

Ya Rab, o ne âlemde sezâvâr-ı tezekkür
Bilmezdim ânın kadrini, lâyıkdı teşekkür.
Mâzinin o hengâmını ettikçe tefekkür
Mahsulü şu söz olmada bir hiss-i nihânın:
Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binânın.

Darüşşafaka.. En büyük âsâr-ı zamîme,
Darüşşafaka.. Sâlib-i ahlâk-ı zemîme,
Darüşşafaka.. Câlîb-i eşfâk amîme,
Teskînine mahsus yetimâne figânın..
Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binânın. (Mensiyât, s. 108)

Gençlik yıllarında yakalandığı verem, çok sevdiği ve birçok şiirinde ızdırabını dile getirdiği ilk eşi Refia Hanım'ın ölümüne sebep olduğu gibi, bizzat İsmail Safa'nın da bu dünyadan ayrılışına sebep olacaktır. Büyük bir aşkla sevdiği eşi ile aynı hastalığa yakalanan Safa, bu hastalığın kendi üzerindeki olumsuz etkilerine de bazı şiirlerinde değinmiştir. Bir öksürük nöbetini anlatan “Hastalık Eseri” böyle bir şiirdir ve bu hastalığın şairi moral açıdan nasıl çökerttiğini ortaya koyar:

Yine geldi nevbet
Daha geçmedi musîbet
Ne şarâb olur ilâcım
Ne de türlü türlü şerbet
Acaba ecel mi geldi
Buna ben demem isâbet

Ne revâ otuz yaşında
Olayım defn-i türbet (*Mensiyât*, s.103)

Safa şiirde üç çocuğu olduğunu, esasen onlar için bu hayata “rağbet et”tiğini, şimdi ölümün hiç de sırası olmadığını söyledikten sonra “Beni kurtar ey tababet!” der. Kuraklığın ve rutûbetin, hayatını nasıl zorlaştırdığını anlatır ve yine bir bakıma isyan edercesine “Bu nasıl dem-i civânî” diyerek 28 yaşındaki bu sıkıntılı hâline şaşırır. Yine de bu erken yaşında ölüm düşüncesiyle yakın temasın getirdiği hâlet-i ruhiyeyle felsefi düşüncelere dalar:

Ademin vücûdu menfi
Kişinin bekâsı müsbet!
(...)
Görürüm hayâtı müdhiş,
Bulamam ecelde heybet... (*Mensiyât*, s.105)

Şair, genç yaşta yakalandığı hastalığına şaşırarak, isyan etmekle birlikte ölümden korkmamaktadır. Aslında korkutucu olan ölüm değil, yaşamaktır. Şairin, genç yaşta kendisini kuvvetle sarsan bu hastalığından bahseddiği aynı zamanda “Bir Kitâbe-i Mezar” şiirinde de görülür:

Civân idim, sanıyordum ki bahtiyâr-ı cihânım;
Figân figân ki veremden tükendi tâb ü tûvânım!
Nihâl-i tâze iken bir zilâle döndü vücûdum (*Mensiyât*, s. 60-61)

II. Eğitim Hayatı

İsmail Safa hem öğretmenlik yapmış birisi hem de bir okuldan mezun olmanın kendisini nasıl zenginleştirdiğini hissetmiş yetim bir genç olarak, örgün eğitimin ve dolayısıyla okulun önemine şiirlerinde sıkça vurgu yapar. “Haylaz Çocuk” başlıklı, bir baba ile çocuğu arasındaki diyaloglardan oluşan şiirinde çocuk, mektebin sıklığından, en ufak kusurda ceza görmekten devamlı şikâyet eder, okuldan bıkmıştır. Babasının da izni olursa, kendi arzusunun okulu bırakmak olduğunu söyler. Çocuğunu acı içinde dinleyen ve onun artık okula gitmeyeceğini, gitse de bu işten bir hayır beklenmeyeceğini anlayan baba, okula gitmenin toplumda bir yer ve meslek edinmede ne denli önemli olduğunu vurgulayan şu ders mahiyetinde sözleri söyler:

Seninçün çalıştım, merâm eyledim
Fakat hakkımı hep harâm eyledim

Henüz işte yok elde bir san'atın
 Gelip geçti beyhûde her saatın
 Zaman hizmet etmezse tehzîbine
 Cezalarla hâcet ne ta'zîbine
 Değilsen bugün fârik-i nik ü bed
 Bu gaflet bırakmaz seni tâ ebed (*Mensiyât*, s.127)

Safa, “Şâkirdlerime” başlıklı şiirinde; her bir ferdi, yaşadığı dünyayı anlamaya çalışan ve “tahsil-i hüner”le meşgul, aynı zamanda “erbâb-ı fûnûn” olan ütöpik bir aileden bahseder. Böyle bir ailenin hânesine “fakr ü zillet”in uğrama-yacağı, “derd ü illet”in de onlara büyük bir ağırlık veremeyeceğini söyler:

Her musîbet bükemez kollarını
 Bilir anlar yaşamak yollarını
 Müşkil-i ahvâli kolaylıkla aşar
 Himmet-i eshâbı saâdetle yaşar
 Şunu derpîş ediniz ey talebe!
 Hükm-i vicdânımız etsin galebe:
 Toplamış sizleri devlet burada
 Okusunlar diyerek bir arada;
 Olunuz bir baba evlâdı gibi
 Dedğim aile efrâdı gibi (*Hissiyât*, s.120)

Görüldüğü gibi şiir, şairin öğrencilerine hitâben geleceğe ilişkin tavsiyelerinden oluşur. Burada önemli ve dikkat çekici olan, şairin hayat yolunda mutluluğu yakalamak isteyenlere, bilimi, bilim yolundan yürümeyi salık vermesidir. “Hayr-ül Enis”te de, bu bilim yolundan yürüyecek gençler için yani şiirdeki ifadeyle “tâlib-i ilim” için sevda/aşk gibi bir duygu “musibet” olarak nitelenir.¹³ İnsan, ilim yolunda kendisine engel olacak, hatta bazen hayatını ziyan etmesine neden olabilecek “sevda” gibi tutkuların uzak durmalıdır. Yine aynı şiirde; ‘bir ailenin idare edilmesi iktidar sahibi olmaya, iktidar ise “tahsil”e bağlıdır’ görüşü işlenir.¹⁴ Şiir aynı zamanda toplumda iyi bir yer edinmenin, varlığımıza/hayatımıza anlam katmanın yolunun okumaktan/kitaptan geçtiğini ihtar eder:

Yükselmek için kitâb lazım!
 Bir kimsede olmayınca behre
 Pek fazla gelir vücûdu dehre
 Nev-i beşerin bu âb ü tâbı

¹³ İsmail Safa, *Mensiyât*, Âlem Matbaası, İstanbul 1312/1896, s.131.

¹⁴ İsmail Safa, *age*, s.133.

Ancak okumaklardır kitâbı
 Biz mekteb içindeyiz mahâzır
 Üstad gelir, kitâb hâzır!
 Vicdân bizi sevk eder devâma
 Dâhil niçün olalım avâma (*Mensîyyât*, s. 135-136)

İsmail Safa yine eğitimle ilgili “Talebe Lisânından” başlıklı şiirinde, eğitimin/okulun faydalarını, bir insana neler kattığını ve bakışını nasıl değiştirdiğini öğrencilerin dilinden aktarır:

Bir mektebe gelmeden mukaddem
 Mechûl idi cümlemizce âlem
 Mechûl idi bizce zîr ü bâlâ.
 Malûm değildi bir heyûlâ.
 Allah'ı, Resul'ü, dîni bildik.
 Biz bunları anlamış değildik;
 Bir nebzecik anladık Kitâb'ı,
 Ahterleri, mâhı, âftâbı¹⁵

İnsan olmanın anlamını; dünyayı ve içindekileri ve dinini öğrenmenin yolunun, okula gitmekten, okuldaki öğretilen bilgileri tahsil etmekten geçtiğini anlatan bu şiir, “çalışma”nın önemini de kuvvetle vurgular:

Bildik ki çalışmadıkça insan
 Ah âna bir şey etmez ihsân

Bu sözler aynı zamanda şairin bireysel tecrübesiyle birlikte de okunabilir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden İsmail Safa için ayakta kalmak, toplumda kendine yer edinmek, başarıyı ve mutluluğu yakalamak; okuldaki ciddi, sıkı çalışmasıyla mümkün olabilmıştır.¹⁶ Şairin okul üzerine olan şiirlerinden son olarak değineceğimiz “Mekteb”de de okul hakkında çok sayıda övgü içeren dize vardır. Bu şiirde

Mektebde sa'y eden ise kalb eylemiş olur
 Bir ömr-i câvidâna hayât-ı muvakkati

¹⁵ İsmail Safa, “Talebe Lisânından” *İrtika*, Numara: 28, 24 Eylül 1315, s.112.

¹⁶ İsmail Safa'nın “Mevlid-i Peder-i Ziyaret” adlı uzun şiiri de tembellerin hayatta mutsuz, başarısız olacağına ve dünyanın zevklerine kapılıp giderek hayatlarını ziyan eden insanların yanlışlarına dair dizeler barındırır. Bu şiirde de özellikle sonlara doğru, hayatta çalışkan olmanın önemi vurgulanır. İsmail Safa, *Mevlid-i Pederi Ziyaret*, Âlem Matbaası, İstanbul 1312.

denilerek yine okul sıralarında çalışkanlığın önemine vurgu yapılır.¹⁷ Kendi okul yıllarını da hatırlayan şair, o günleri özlemle, tatlı anılarla dolu olarak yâd eder. Okul onu, "serseri" ve "âlûde-i fesâd" olmaktan kurtarmıştır. Şiirin sonlarına doğru, öğrencilere doğrudan hitâb ve tavsiye yer alır:

Mekteblere devam edin, ikdâm edin! Yazık
Ey bî-haber çocuklar, aman etmeyin inâd!
Haylazlığın neticesi yoktur bilin bunu

III. Aile Hayatı

"İsmail Safa ailesine ve çocuklarına öyle düşkündür ki ailesinden ve çocuklarından birkaç ay ayrı kalmaya dahi dayanamaz."¹⁸ Ömrü boyunca sıkıntısını çekeceği ve sonunda ölümüne neden olan verem nedeniyle hava değişimi için gittiği Midilli'de yazdığı "Tahassür"deki "Selami ile İlhami / Geçmekte hayalimden", "Selami ile İlhami / Oynar mı şetâretle?" ifadelerinde çocuklarına, "Kâmi'yi tahassürle / Andıkça Vefa'yı ah / Bir hüsn-i teessürle / Yâd eyliyorum her gâh" ifadeleriyle de kardeşlerine olan hasretini dile getirir. Aynı şiirdeki kendisine ilişkin "Hikmet n'ola ey Hallâk / Mahkûm-ı maraz eyvâh (...) Pür renc-i şuur olmuş" dizeleriyle de kabullenemediği hastalığının hikmetini sorgular.¹⁹

Çocuklarına çok düşkün olan Safa'nın, oğlu Selami'nin doğumuyla duyduğu sevinci anlattığı "Oğlum Selami'nin Tarih-i Velâdeti" şiiri şöyle başlar:

Hüdâ'dan güzel bir oğul istiyordum
Kabul etti hamd olsun işte duâmı
Selâmetle dünyaya yavrum gelince
Selami-dedim-olsun öyleyse nâmı (*Mensiyât*, s.36)

Yine bu şiirde tek isteğinin oğlunu gönlünce büyütme olduğunu söyler ve Selami'nin tüm âlemde saygı görecek bir insan olması için Allah'a dua eder. Benzer şekilde, diğer oğlu İlhami için yazdığı "Oğlum İlhami'nin Tarih-i Velâdeti" de oğlunu bahşeden Allah'a şükürle başlar. Şair, oğlunun geleceği konusunda endişe taşımaktadır. Ona göre oğlunun mutlu olması zordur. Zira aklı başında insanlar için bu dünyada dertler bitmek bilmez:

¹⁷ İsmail Safa, "Mekteb" *İrtika*, Numara: 18, 2 Temmuz 1315.

¹⁸ Alaattin Karaca, age, s.156.

¹⁹ İsmail Safa, *Hissiyât*, s.78-80. Şairin Midilli'de yazdığı diğer şiir "Midilli" ise tamamen Midilli peyzajının övgüsünden oluşur. *Hissiyât*, s.74.

Hûşyârân için umûmîdir
Bu cihânın tükenmez âlâmı (*Mensiyât*, s.57)

Şair geleceği için oğluna tavsiyelerde de bulunur:

İlme hasr eyle sa'y ü ikdâmı
Dalma oğlum sefâhete zinhâr
Çeşm-i ibretle gör mey-âşâmı
(...)
Hükm-i vicdâna ittibâ eyle,
Eyle takdis dîn-i İslâmı (*Mensiyât*, s.58)

Bu sözlerinin kundaktaki oğlu tarafından kavranamayacağını bildiği için de hayıflanır, üzülür. Şairin, oğlu İlhami için yazdığı diğer şiir “İlhamî'nin Şiiri”dir. Bu şiirin başlangıcında da şairin “Hastalık Eseri”, “Bir Mektub”, “Bir Kitâbe-i Mezar” gibi başka şiirlerinde görülen ve kendisini erken yaşta yakalayacak olan ölümü sezmişçesine ifadeler vardır:

Oğlum İlhami üç yaşında melek
Şimdilik tûl-i ömrü bence dilek
Ben büyütsem derim bu yavrucağı
Ah bilmem ki çok görür mü felek?

Odur ancak medâr-ı ümîdim
Kim bilir belki ömr-i câvîdim (*Hissiyât*, s.33-34)

Şair oğlunun yüzünde kendi umutlarını okur; onu, maneviyâtının cisimleşmiş hâli, şairliğinin en güzel eseri olarak görür. Çocuklarla oynamaktan, onlara uymaktan zevk duyan şair, “çocuğu en safâlı eğlence” olarak görür.

Safa'nın “Çocuklarım” adlı şiiri ise; çocukları için, onların varlığı ve şaire verdiği mutluluk için bir güzelleme gibidir. Çocukları, Safa'nın “neşve-i cenân”ıdır. Onun “şairâne ömrü”, çocuklarıyla geçirdiği zamandır. Çocukları sayesinde benliği “taaddüd” eder. “Sürûr, hande, teselli, ümid, neşve” gibi hayatın en güzel, en tatlı yansımaları ile çocuklarını özdeş tutan şair, babalığı da zor bir imtihan olarak niteler.²⁰

²⁰ İsmail Safa, age, s.III.

Uzun bir şiir olan “Bir Mektub”un sonlarına doğru da şair çocuklarından ve “genç yaşta tutulduğu veremden kurtulamayarak vefât eden” eşi Refia Hanım’dan bahseder.²¹ Şair hiçbir zaman bu vefâtın verdiği acının üstesinden tam anlamıyla gelemez ve acısını daha pek çok şiirde işler. Esasen şairin çocukluğuna dönüşü ve o günlerin verdiği tatlı hazı hatırlamasından oluşan “Bir Mektub”un ilerleyen dizelerinde şair şimdiki hâlini, çocuklarına bakarak düşünür:

Fakat oğlum “İlhami” bir penbe gonca,
 “Selami” ise renksiz bir gül-i ter;
 O kıymetli yavrum neden öyle oldu?
 Bu öksüzlüğü olmasaydı mukadder!
 Zavallı çocuk! Vâlidin gitmeseydi
 Vücûdun olur muydu mevkûf-ı bister?..
 Seni sağ kalıp bağrına basmalıydı,
 Ânınçün revâ mıydı âguş-ı makber?! (Mensiyât, s. 96-97)²²

Şair, Refia Hanım’dan “Selami’nin Validesi İçin Mersiyedir” şiirinde de söz eder. Burada şair, karısının öte dünyaya geçmesiyle kendini kaybettiğini, hâlâ bu acı nedeniyle kendine gelemediğini söyler.

Sen cennete hicret ettiğin gün
 Âlem bana duzah oldu billâh!
 Birlikte beni götürmeliydin
 (...)
 Bir kıymeti bence yok hayâtın,
 Öldürdü hayâtımı memâtın!
 Rûhum sana istiyor kavuşmak,
 Rûhun neresinde kainâtın? (Mensiyât, s.37, 43)

“Kitâbe-i Mezar” şiirinde ise eşinden “şehîde-i verem” diye bahsederek eşinin, sağlığında “cemâl ile kemâle” sahip olduğunu söyler.²³ Bu şiirden, karısını

²¹ Alaattin Karaca, *age*, s. 29. “Bir Mektub”un ve İsmail Safa’nın şiirlerinin merhamet temi açısından incelenişi için bk.: Mehmet Güneş, “İsmail Safa’nın Şiirlerinde Merhamet Teması” *Türk Kültürü İncelemeleri*, S. 24, 2011, s.221-244.

²² Şair burada, annesini kaybeden oğlu için duyduğu ızdırabı dile getirdiği gibi, yedi yaşındayken kendi annesini kaybedişinin verdiği ızdırabı da “Makbere-i Maderde Bir Nevha-i Yetimâne” adlı şiirde dile getirmiştir. Annesinin mezarını ziyaret edişi ve bu ziyarette daldığı düşünceleri anlatan şiirde aynı acı fark edilir: “Validem! Ah muhterem hatun! / Nerdesin, nerde ruh-ı merhûmun / Buydu bak o tıfl-ı masumun (...) Hatırımdan çıkar mısın? Heyhat! / İşte geldim mezarına bizzat / Eyledim iştiyâkımı isbat / Beni dilşâd kıl visâlinle / Bir hayal ol da çık görün gözüme / Vâlidem! Bir cevap ver sözüme!” İsmail Safa, *Mensiyât*, s.53-54.

yirmi yaşlarındayken üç ay içinde toprağa vermesine neden olanın, verem hastalığı olduğunu da öğreniriz.

İsmail Safa'nın hem çocuklarıyla hem de kendi çocukluğunda kaybettiği annesiyle ilişkili olan "Edirnekapı Mezarlığında İlhami ile Valideyi Ziyaretimiz" şiiri esasen ölüm temini işler:

Bence İlhami fidandır, bir fidan pür-berg ü bâr
 Bence İlhami emeldir, bir ümîd-i gam-güsâr
 En mükemmel hâli insanın çocukluk hâlidir
 Bir sabî âyînedir vâreste-i jeng ü gubâr
 Kîni yoktur, hile bilmez, şeytandan anlamaz
 Kimsenin bed-hâhı olmaz, etmez asla ahz-ı sâr ²⁴

Şair bu şiirde bir gün ölüm hakkında soru soran İlhami'ye verdiği cevaptan bahseder. İnsanların çeşitli nedenlerle bu dünyadan göçtüklerini söyledikten sonra "söz dinlemezlik" in insanı kötü sona götüreceğini söyler. Bunun üzerine oğlu, verem nedeniyle sık sık öksüren şaire, "Sen baba söz dinlemezlikten mi öksürmektesin?" diye sorunca babası ağlar. Ertesi gün Edirnekapı Mezarlığı'na giderler ve şair, İlhami'nin babaannesinin mezarı önünde şunları söyleyerek acı bir ders verir:

İşte bak oğlum –dedim- bak işte eski bir mezar;
 Annemi gömdük, babam sağdı, şu toprak altına;
 Bir çocuktum ben de İlhami! Güler, oynar, koşar.

Bak ki insanlar değil taşlar da mahvolmaktadır
 Kimseyi yokdur ölümden kurtarır bir iktidar ²⁵

²³ İsmail Safa, age, s.45.

²⁴ İsmail Safa, "Edirnekapı Mezarlığında İlhami ile Valideyi Ziyaretimiz" *Servet-i Fünûn*, sayı:404, 26 Teşrin-i sâni/8 Aralık 1898, s. 210.

²⁵ "Edirnekapı Mezarlığında İlhami ile Valideyi Ziyaretimiz" *Servet-i Fünûn*, S. 404, 26 Teşrin-i sâni/8 Aralık 1898, s. 211. Burada andığımız son üç şiirin ölüm temi açısından incelenişi hakkında bk.: Mehmet Güneş, "Mersiyyeden Kitabe-i Seng-i Mezara İsmail Safa'nın Ölümüne Bakışı ve Mersiye Türündeki Şiirleri" *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 19, Temmuz-Aralık 2010, s.149-179. Bu yazıda aynı zamanda Safa'nın yine eşi hakkında yazdığı ancak biyografik unsurlar içermek yerine, ölüm temininin sembolik öğelerle anlatışını içeren "Yine O" ve "Tayf- ı Siyah" adlı şiirler de incelenmiştir.

İsmail Safa'nın, babası Behçet Efendi hakkında da bazı bilgiler içeren iki şiiri vardır. Bunlardan ilki "Vefât-ı Pedere Söylediğim Mersiye-i Tarihiyedir" adlı şiirdir. Şair bu şiirde bir bakıma babasının ruhî portresini de çizer:

Mecmuuna mâlik idi ahlâk-ı insâniyetin
 Şair idi, fâzıl idi, âlim idi, âmil idi
 Fermân-beriydi daimâ ahkâm-ı İslâmiyetin
 Bir merd-i Allâhî idi hep doğrulukdu mesleki
 (...)
 Bir ilticâ-gâhı idi erbâb-ı fakr ü hâcetin (Huz Ma Safa, s.110)

"Mevlid-i Pederi Ziyaret"te ise Safa'nın babası hakkında bilgi veren kişi, Trabzon yıllarından bir gençlik arkadaşıdır:

Mekteb, mesîre, medrese, mesciddi her zaman
 Ârâmgâh-ı rağbetimiz yirmi yıl heman
 (...)
 Merhum umûr-ı devleti eylerdi arzu
 Çok himmet-i mühimme ile gezdi sû-be-sû
 Dîvân efendilikleri vardır mükerreren
 Gâzîydi çünkü harbe de gitti muahharen
 (...)
 Etmekdi en büyük emeli ilme ihtisâs
 Bilmişdi ilmi kendisine çâre-i halâs
 (...)
 Artık Hicâz'a gitmeyi özlerdi kendisi
 Oldu emîr-i Mekke'ye dîvân efendisi
 Kesb etti rütbelerle, nişanlarla imtiyâz
 Olmuşdu seksen altıda mektûbî-i Hicâz (Mevlid-i Pederi Ziyaret,
 s. 17-18, 20)

Bu şiirlerde çizilen Behçet Efendi portresi sayesinde, İsmail Safa'nın kendisindeki çalışma azmi, ilim iştihakı gibi özelliklerin kaynağı da bir bakıma açıklık kazanmış olur.

Sonuç

İsmail Safa, şiirini besleyen kaynaklar arasında hem acı hem de tatlı hayat tecrübelerine sıkça yer verir. Anne-babası, doğum yeri, çocukluğunun geçtiği topraklar ("Hatıra-i Mukaddese", "Ah Mekke", "Hutûr-ı Dûrâdûr"), kendisini hayat okuluna hazırlayan Darüşşafaka, mutluluk kaynağı olarak gördüğü çocukları

gibi, hayatıyla ilgili detaylara şiirlerinde rastlamak mümkündür. “Haylaz Çocuk”, “Şakirdlerime”, “Mekteb” gibi şiirlerde ise onun bir bakıma hayat felsefesini, dünya görüşünü didaktik bir üslûpla verdiğini görebiliriz. Ayrıca, karısının ölümü ve gençlik duygusunu bir bütün hâlinde uzun zaman tatmasına izin vermeyen verem hastalığı gibi iki büyük acısını da şiirlerinde işler. (“Hastalık Eseri”, “Bir Mektub”) Özellikle bu hastalık durumu onu yer yer şiirlerinde de hissedilen bir ümitsizliğe itmiş, hayat karşısında, iradesini zayıflatabilen bir etkene dönüşmüştür.

İsmail Safa örneğinden hareketle sanatçıyla eserini tamamen birbirinden ayırmanın keskin, aşırı bir tutum olduğunu belirtmek mümkündür. Her sanatçının hayatı, eserine İsmail Safa’nınki kadar dâhil olmayabilir. Sanat da hayatla çoğu noktada uyuşmayabilir. Ancak eserin doğum yeri sanatçının zihni/kalbi olduğu için eser, daima sanatçıdan büyük-küçük izler, az ya da çok birtakım biyografik unsurlar taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Adnan, “İsmail Safa Bey” *Yedi İklim*, S. 38, Mayıs 1993, s.50.
 “Biographical criticism”, <http://www.cl.a.purdue.edu/blackmon/engl360k/critical.html>
 ERTAYLAN, İsmail Hikmet, *İsmail Safa*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.
 GÜNAY, Ali Sultan, *İsmail Safa Hayatı-Şahsiyeti ve Edebî Eserleri*, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.
 GÜNEŞ, Mehmet, “Mersiyeden Kitabe-i Seng-i Mezara İsmail Safa’nın Ölümüne Bakışı ve Mersiyeler Türündeki Şiirleri” *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.19, Temmuz-Aralık 2010, s. 149-179.
 -----, “İsmail Safa’nın Şiirlerinde Merhamet Teması” *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 24, 2011, s.221-244.
 İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, “İsmail Safa” *Son Asır Türk Şairleri*, C.3, MEB Yayınları, 1969, s.1552-1554.
 İsmail Safa, *Huz Ma Safa*, Âlem Matbaası, İstanbul 1308/1892.
 -----, *Mensiyât*, Âlem Matbaası, İstanbul 1312/1896.
 -----, “Edirnekapı Mezarlığında İlhami ile Valideyi Ziyaretimiz” *Servet-i Fünûn*, S. 404, 28 Teşrin-i sâni/8 Aralık 1898, s.211.
 -----, *Hissiyât*, Osmanlı Matbaası, İstanbul 1328/1912.
 -----, “Talebe Lisânından”, *İrtika*, Numara: 28, 24 Eylül 1315, s.112.
 -----, “Mekteb” *İrtika*, Numara: 18, 2 Temmuz 1315.
 JEFFERSON, Ann, “Biography and the Question of Literature” www.dur.ac.uk/resouces/mlac/jeffersontext.pdf
 KARACA, Alaattin, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmail Safa’nın Edebiyatımızdaki Yeri*, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
 KARACA, Alaattin, *İsmail Safa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
 -----, “İsmail Safa’nın Sivas’a Sürülmesi ve Bunun Ortaya Çıkardığı Bazı Gerçekler” *İlim ve Sanat*, S.21 Eylül-Ekim 1988.

ÖZLÜ, Tezer, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*, Derinlik Yayınları, İstanbul 1980

TANSEL, F.Abdullah, "İsmail Safa" *Türk Ansiklopedisi*, C.20, MEB Yayınları.1972, s. 310-313

Türk Düşüncesi, "İsmail Safa Özel Sayısı", Nisan 1954

WELLEK, Rene -WARREN Austin, *Edebiyat Biliminin Temelleri* (çev.: A.Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983

YÜKSEL, Murat, *Trabzonlu Şair İsmail Safa*, Türk Ocağı Yayınları, Trabzon 1989